

MET LAUDATO SI' OP WEG!

Inleiding bij de opening van het para-universitair Laudato Si'-Instituut voor Integrale Ecologie aan de Radboud Universiteit

Nijmegen, 1 december 2023

J.J.A.M. van Gennip

Mevrouw de Rector Magnificus, Mijnheer de Bisschop, Dames en Heren,

Met Laudato Si' op weg: vandaag komt een einde aan jaren van voorbereidingen en onderhandelingen, maar vandaag is ook het begin van die zoektocht, die keuze om met Laudato Si', die encycliek over zorg voor de Schepping en verantwoordelijkheid nemen voor ons Gemeenschappelijk Huis, verder op weg te gaan: Met Laudato Si' op weg.

Een betwiste verwijzing

Is het niet een beetje buiten de orde om in 2023, in een vergaand gesecculariseerd land en cultuur, aan déze universiteit een faciliteit te scheppen, een institutie nog wel, rond een pauselijk document? Met ook nog een wat mysterieuze titel. Als je het dan over milieu, klimaat en natuur hebt, gebruik dan tenminste die begrijpelijker term: "Zorg voor ons Gemeenschappelijk Huis", eventueel "Zorg voor de Schepping" of "Instituut voor integrale ecologie"! Die vraag stelt menigeen zich, en ook zelf heb ik wel eens nagedacht over een andere verwijzing voor een programma en een instituut, dat zich vooral op een volgende generatie moet richten, een generatie die slechts een flauw of geen benul heeft van wat een pauselijke encycliek of katholiek-sociaal denken behelst. Wat moet ik met een document, dat begint met een gedicht dat zo'n achthonderd jaar geleden ergens in Midden-Italië is geschreven?

Maar acht jaar na het verschijnen van dat document en lezing en herlezing, met telkens nieuwe invalshoeken en vergezichten en dieptes begin je het unieke te beseffen, de enorme meerwaarde, de veelzijdigheid. Zoveel meer dan een volgende oproep om de klimaatverandering te stoppen, of de uitputting en vervuiling van het milieu, of het teloorgaan van zoveel diersoorten en andere organismen. En je begint ook te beseffen, dat onder dat schadelijk menselijk handelen een diepere laag ligt van een doorgesloten cultuur, een uit het lood geraakte opvatting van wat waardevol en zinvol is, en een zwaar verstoorde relatie van mensen tot elkaar en tot de natuur.

Een familiegeschiedenis

Ik ben daar zelf getuige en deelgenoot van. Pas toen ik de geschiedenis van mijn familie van het begin van de vorige eeuw tot nu toe op me liet inwerken realiseerde ik me hoe diep een bepaalde omgang met de natuur en het milieu in ons verankerd is, juist cultureel en verbonden met je diepste overtuigingen. Vlak na de Eerste Wereldoorlog sloeg mijn vader als oudste van een groeiend gezin op de grens van de Peel en de Meijerij letterlijk de hand aan de ploeg, scheurde de onvruchtbare heide- en turfgrond open en ging er voedsel op verbouwen. Met de diepploeg met drie paarden ervoor kon dat opeens, samen met het nieuwe gebruik van kunstmest, en met de gekeerde aarde werd ook een dreigende

proletarisering van het gezin gekeerd en diepe armoede van vele generaties geleidelijk aan afgewend. Dat ging niet vanzelf, want ieder jaar opnieuw probeerde de natuur terug te slaan, te overwoekeren met onkruid en ongedierte, en dan moest er een lichtere machine worden ingezet om de cultuurgrond te behouden. Die machine heette dan ook toepasselijk "de cultivator". Cultuur als het goede tegenover natuur als de vijand! Die strijd, dat gevecht werd niet alleen vanuit mijn familie gevoerd, maar op andere of zelfde manier door talloze medeburgers en ook in hen verankerde zich die noodzaak van ontginning, ondernemen, zwoegen. En dikwijls zelfs met religieuze referenties aan de aarde onderwerpen en vruchtbaar maken. Het was een echte culturele revolutie in dubbel opzicht wat zich eind 19^e en begin 20^e eeuw afspeelde: het niet meer accepteren van de bestaande lotssituatie, de armoede, de sociale immobiliteit, niet zelden de honger ook en de ondervoeding, en dus de ploeg in de grond zetten en vooruitkomen. Een mentaliteit en cultuur die bij velen van ons tot op de dag van vandaag voortduurt. Respecteer daarom ook al die mensen, die nog niet op de barricaden staan voor het milieu en toch van goede wil zijn....

Honderd jaar, nadat die peelboer de heide ging openscheuren, wordt in Parijs een demonstratie gehouden tegen het smelten van de gletsjers. Het spandoek op de eerste rij in de stoet wordt gedragen door een achterkleindochter van diezelfde boer. Ze kunnen en willen niet wachten, vooral die jonge generatie niet. Het Socires Laudato Si'-programma is er om die *beide* groepen, alle mensen van goede wil, van uiteenlopende inspiratiebronnen, zegt de Encycliek, om al die mensen met elkaar in gesprek te laten gaan, met argumenten tot samenwerking te laten komen. Daarom ook kiest ons Socires-programma de combinatie van eco-reflectie, eco-praxis, eco-advocacy, maar ook van eco-spiritualiteit.

Merkstenen

Daarbij hebben wij állen nieuwe wegwijzers nodig, nieuwe mijlpalen, voor weer een nieuwe cultuuromslag. Voor mij was dat het werken bij het Wetenschappelijk Instituut voor het CDA aan het rapport Schepping en Rentmeesterschap, met de Utrechtse hoogleraar Anton Houtepen z.g., die dat rentmeesterschap, beter die zorg voor de Schepping, theologisch fundeerde. Voor mij was dat ook dat Conciliaire Proces in Bazel van de Europese Kerken in 1989. Later zal Lothar de Maizière, de eerste niet-communistische premier van de DDR, me vertellen dat die bijeenkomst doorslaggevend was geweest voor het zelfvertrouwen en de hoop van de christenen in zijn land. Ja, in hun machteloosheid konden zij toch echt iets veranderen. "Wir waren auf Alles vorbereitet, auf Alles", zal later een Stasi-kolonel zeggen, "aber nicht auf Kerzen und Gebeten...."

Voor velen wereldwijd kwam die cultuuromslag ook op die Conferentie over Ontwikkeling en Milieu in Rio in 1992. Ik mocht hieraan deelnemen. Daar werd met de theoloog Leonardo Boff, oud-premier Ruud Lubbers, de filantroop Steven Rockefeller en anderen de basis voor het Earth Charter gelegd. Het Earth Charter, dat zo instemmend in Laudato Si' wordt geciteerd. En sindsdien zijn er meerdere grotere en vooral kleinere momenten geweest waarop de vlammen van Bazel en Rio weer opflakkerden en licht gaven, richting wezen. Maar dan in 2015 – dat genadejaar – lijkt alle hoop bij elkaar te komen. Overeenstemming over de SDG's, en einde van dat jaar het Klimaatakkoord van Parijs. De voorzitter van die Conferentie, de Franse oud-premier Laurent Fabius, zal later zeggen dat een andere gebeurtenis instrumenteel was voor het bereiken van dat Akkoord: het verschijnen van de encycliek, die de naamgeefster is van het instituut dat vandaag ten doop wordt gehouden.

Het initiatief van Socires

Sinds dat verschijnen in 2015 hebben we bij Socires niet stilgezeten. We konden het eenvoudig niet verdragen dat in ons land die oproep tot integrale ecologie zo zwak leek door te klinken. Ondanks de inspanningen van sommigen, zoals U, Bisschop De Korte. We zaten hier kennelijk niet te wachten op een verhaal uit Rome, op een stem tussen ál die oproepen dat de situatie onhoudbaar was en moest veranderen. We voelden niet dat die stem anders klonk, die oproep tot, vooral die hoop op en dat perspectief van integrale ecologie. Dat integraal meerdimensionaal was: verbind het milieuvraagstuk met dat van de armoede in het Zuiden en hier; en het gaat niet alleen om inzet op technologische oplossingen of zelfs een andere politiek: het gaat om individuele gedragsverandering, ommekeer, bekering zelfs én maatschappelijk in beweging komen; en het gaat om een andere economie, niet die van verspilling en wegwerpen; het gaat op de eerste plaats om het doorbreken van de cultuur van onverschilligheid of het beroep op betaalbaarheid en haalbaarheid; het gaat inderdaad om een nieuwe culturele revolutie, dat besef, dat wij zelf niet de onderwerper maar onderdeel zijn van die Schepping, verbonden ermee en met alle levende wezens en organismen. En zoals we ooit leerden naar de grond te kijken en die te bewerken en erin te delven, zo zullen we nu de blik moeten omkeren, naar de lucht en de wind en de zon, als de nieuwe bronnen van leven. Schenken aan de aarde in plaats van eraan te onttrekken, zeg ik Herman Wijffels na. En integraliteit houdt ook een spirituele dimensie in, die verwijst naar de uiteindelijke zin van ons leven. En velen van ons hopen, dat de band met de Schepping ons ook moge leiden naar Degene die dat alles geschapen heeft. Die andere stem, dát andere geluid verdiende en verdient het ook in ons land gehoord te worden. Ook hier in onze soms wat sceptische en zelfs cynisch geworden maatschappij.

En dáárom is Socires in actie gekomen. Snel na het verschijnen werd de Schaepmandag in Tubbergen omgezet in een conferentie hieraan gewijd. Met Bisschop De Korte als spreker, maar het zou ook het laatste publieke optreden van Ruud Lubbers worden met een bewogen oproep om naar deze boodschap te luisteren. En een paar maanden later was de toonzetting van 125 jaar Christelijk-Sociaal Congres sterk gekleurd door datzelfde verhaal. Het basisrapport van dat congres, "De kracht van verbondenheid", waarvoor Socires verantwoordelijkheid had genomen, was juist geïnspireerd door de zorgen, de agenda én de perspectieven van de Encycliek. En onze aandacht ervoor werd onderstreept door de aanwezigheid van Kardinaal Turkson en een krachtige boodschap van de Paus zelf. En zo zijn we die afgelopen jaren doorgegaan.

De academische connectie

Maar bij al die activiteiten stuitte we op onze eigen grenzen. De conferentie-oorden en bezinningscentra, die opgericht waren aan het begin van de vorige eeuw om het gedachtegoed van het christelijk-sociaal denken te verspreiden en te verdiepen, waren misschien in onze dagen van gemakkelijker communicatie niet meer nodig, zeiden we in Tubbergen. Maar een institutionele, wetenschappelijke verankering, die verdieping en uitwerking moest garanderen, was allerminst overbodig. Integendeel. En zo kwam ook hier de gedachte naar boven, of beter gezegd het verlangen, naar een academische levenslijn. Ook hier in Nederland. Naast de initiatieven op een tiental andere plaatsen in Europa en

wereldwijd, die snel van de grond waren gekomen. Zou Socires een academische samenwerking kunnen gaan opbouwen, met name met de Radboud, de universiteit die al op zoveel terreinen multi- en interdisciplinair met het milieu bezig was, en ook met de Faculteit Theologie, die ook met de ecologische uitdaging aan de slag was gegaan?

Die in eerste instantie theoretische vraag kreeg een concreet begin van een antwoord op 14 juni 2019. En wel op het afscheidssymposium van prof. Frans Wijzen als decaan van de Theologische Faculteit, onder de titel "The Ecological Challenge as a Common Concern". Aan de vice-voorzitter van het College van Bestuur, Wilma de Koning, werd bij die gelegenheid een ambitieus meerjarenplan voorgelegd. Een wat ongewoon plan, omdat een centraal onderdeel was, hoe meerdere godsdiensten juist met de zorg voor de aarde omgingen. Mevrouw De Koning reageerde welwillend en meteen wisten we: daar moeten we bij zijn. Dit is onze plek, ook onze kans.

De eerste verkenningen werden gestart bij de vorige secretaris van het CvB, Jef van de Riet, en zij werden geïntensiveerd met Annemarie Hinten, die tot op heden, ook vanuit haar nieuwe functie als directeur van de Faculteit Filosofie, Theologie en Geesteswetenschappen, ons stimuleerde en faciliteerde.

Maar wat was dan de beste vorm van samenwerking? In een ontmoeting tussen haar en Wil van der Kruijs, die op cruciale momenten Socires adviseerde, kwam de doorbraak. Waarom geen bijzondere leerstoel en een onderzoeksfaciliteit, was de vraag nu ruim twee jaar geleden! En daarna ging het snel, met de hartelijke en creatieve steun van het College van Bestuur, met de Faculteit en in de persoon van prof. Han van Krieken, de Rector. En exact een jaar geleden konden we hier de vaste intentie kenbaar maken. En nu is er de realisatie. Dat vehikel waarmee we de weg van Laudato Si' op kunnen.

En die weg moet afgelegd worden om recht te doen aan de rijkdom van de Encycliek. Die is immers niet alleen inspiratiebron en oproep, maar ook een werkboek, een manual over hoe met de oproep in alle breedte en diepte om te gaan. Inspiratie, oriëntatie, en een agenda van uit te werken voorstellen en ideeën.

Het werkboek

- Te beginnen bij en als belangrijkste, het verdiepen van een theologie van de Schepping, een voortzetting van het werk van o.a. prof. Houtepen van dertig jaar geleden. Het Evangelie van de Schepping noemt de Encycliek het, in ontroerende en steeds te herlezen passages.
- Maar ook een aanzet voor een nieuwe antropologie, die breekt met het antropocentrisme dat de mens als heerser van het universum centraal stelt, die breekt met die wegwerpcultuur en het hyperindividualisme, met die cultuur van onverschilligheid en met het valse optimisme dat de technologie alles wel zal oplossen. En die dan het perspectief opent van een ommekeer naar die integrale ecologie, in alle dimensies.
- De uitwerking van dat begrip integraliteit is op zich alleen al een lange agenda. Die verbinding van het milieuvraagstuk met dat van de armoede. Maar ook de noodzakelijke mobilisatie en samenwerking van allen, alle sectoren, van het individu tot de politiek, van de maatschappelijke krachten, verenigingen en coöperaties, en van de economie, een andere economie. De verbondenheid ook van alle schepselen mét

- elkaar. Dat alles is integraliteit en dat moet leiden tot dat andere gedrag, die andere politiek. Het gaat vooral om een nieuwe spiritualiteit en een nieuwe waardenopvatting.
- En dat is meer urgent dan we ons realiseren, dat is ons vorige week nog eens duidelijk ingewreven! De democratie leeft van de waarden die zij zelf niet kan creëren; zij heeft een moreel substraat nodig dat van elders moet worden aangereikt. Wat zijn dan anno nu de voedingsbronnen van dat substraat, in onze soms richtingloze, zo verregaand gesecculariseerde cultuur? Juist op het terrein van het milieu moeten pijnlijke beslissingen genomen worden ten gunste van latere generaties en mensen die elders wonen. Bij hen is geen verkiezingswinst te behalen. En dat vraagt, zegt de Encycliek, moed en visie, waardigheid ook. In ieder geval is zeker, dat als de politici niet de polsstok krijgen om die beslissingen te nemen, de politiek machteloos zal staan tegenover de grootste uitdaging van deze tijd, en die machteloosheid zal onvermijdelijk weer tot uitholling van de democratische weerbaarheid leiden.
 - Er staat nog zoveel meer in dat werkboek. Ook van een hoge actualiteit. Wie de waarschuwingen leest tegen ondoordachte en planmatige "interventies", zonder dialoog met de betrokkenen, over het belang van de regio en het lokale, kan als het ware die teksten op de nieuwsberichten van de afgelopen periode leggen, juist hier! Maar ook is er die oproep tot een versterkt multilateralisme en van internationale samenwerking, zoals weer eens nadrukkelijk onderstreept in het schrijven van Franciscus "Laudate Deum" van 3 oktober. Het belang van het lokale en het regionale en dat van het bovenationale. Het subsidiariteitsbeginstel is een tweerichtingsverkeer, altijd al geweest.

Met dit alles moeten we dus met *Laudato Si'* op weg, met dat manual in onze hand. Het zal een lange, maar ook spannende weg worden.

Maar er is meer

En we lopen die weg dus niet alleen af. Ik sprak ook al over die andere academische instellingen, die zich rond *Laudato Si'* gevormd hebben, van Rome tot wereldwijd. En er is een Europese *Laudato Si'* Alliantie, en een Nederlandse onder leiding van Bisschop De Korte. Ze zijn alle onmisbaar.

Maar er is meer. Om echt impact te krijgen in de Lage Landen, om echt een antwoord te geven, een verdiepend en integrerend antwoord op die vraag van zovelen, droom ik wel eens van een gebundelde krachtsinspanning van de Radboud, van de Tilburg University, en bijvoorbeeld van Leuven. We zijn erkentelijk voor de goede contacten die er al zijn met Tilburg en voor de betrokkenheid van Leuven in de persoon van prof. Johan De Tavernier, de oud-decaan van de Theologische Faculteit. Hij is bereid voorzitter van het bestuur van dit Instituut te worden. Samenwerking buiten de Radboud, maar zeker ook hierbinnen, met mijn oude alma mater. Er zijn zoveel aanknopingspunten aan deze misschien meest groene universiteit van ons land. Ook met onverwachte partners. Als we aan die noodzaak van spirituele herbronning denken kijken we automatisch naar het Titus Brandsma Instituut, en als we ook in de Encycliek lezen hoe belangrijk de dialoog van de Kerken is, juist in dit domein met de Oosterse Kerken, dan ligt een kruisbestuiving met het Instituut voor Oosters Christendom voor de hand. Met dat kostbare Katholiek Documentatie Centrum ondersteunen we, dat met de Zorg voor de Schepping een belangrijk nieuw thema is aangeboord in de

lange en vruchtbare traditie van het katholiek- en christelijk-sociaal denken. En natuurlijk staat hoog op die lijst de afstemming met het Radboud Centre for Sustainability Challenges en het Centre Connecting Humans and Nature, maar we hopen ook met de Studentenecclesia te kunnen klankborden over die opkomende vraag bij zoveel jongere mensen, en eigenlijk in onze cultuur, naar echte zingeving en heroriëntatie.

Erkentelijkheid

Dat we vandaag hier staan danken we aan velen. Namen en instanties zijn al genoemd. Op de eerste plaats die van de Radboud Universiteit met haar genereuze facilitering. In die lijst past ook die van prof. Wijsen, die heden met emeritaat gaat. Inspirator en meedenker. En zeker ook de Faculteit onder leiding van prof. Heleen Murre-van den Berg.

Maar ook zijn er fondsen die, naast de Radboud Universiteit, de niet onaanzienlijke financiële belasting mee hebben willen opvangen: het R.C. Maagdenhuis, het Kansfonds, Stichting BKBO, Porticus, Fondation Pour les Autres, Charitas Roosendaal, en andere. Het is treffend, deze voorbeelden van ruimhartigheid in een tijd waarin juist dit soort typen projecten, die onder de categorie "intellectual philanthropy" vallen, het zo moeilijk hebben.

Tot slot

Ik aarzelde, zei ik, of we het label Laudato Si' op al deze activiteiten moeten plakken. Kom, Opa, nog even doorzetten, zegt een ander kleinkind en dan zijn we bij dat kloostertje van San Damiano, op die heuvel bij Assisi, en daar zien we het beeld van een mediterende Franciscus. Il Poverello kijkt uit over het landschap van Umbrië en dicht zijn Zonnelied. Achthonderd jaar geleden. De verbinding van alle schepselen met elkaar en met de Schepper. Van moeder aarde tot broeder lucht; van zuster water tot broeder vuur. Geïntegreerd tot één organisch geheel. De uniciteit van die naamgeving, dat label. Met aan ons de vraag of wij die lofprijzing, dat Laudato Si', willen verbinden aan een inzet om de kwetsbaarheid te beschermen, de verwondingen te stoppen. Of wij echt op weg willen onder die banier. Op weg met die oproep, die heden in Dubai op de COP weer als opdracht en als hoop luid zal klinken. In 2015 had Paus Franciscus het nog over een klimaatverschuiving. In zijn oproep van 3 oktober Laudato Deum al over een klimaatcrisis!

Wij moeten ondanks alle tegenslagen en ontkenningen, juist nu, die tocht voortzetten, met de Radboud Universiteit, met U, mevrouw Sanders als rector magnificus – Uw rede van zoeven houdt zoveel intenties is, dat we er alleen maar dankbaar voor kunnen zijn –, de tocht voortzetten met de Faculteit en vooral degenen die zich al hebben verbonden aan Instituut en leerstoel, of dat nog zullen doen. Met ons als Socires ook, als brug naar het publieke debat. Ons team is er klaar voor. Dank voor die intentie, dat engagement, voor allen, die steun en betrokkenheid getoond hebben en nog tonen, en dat ook door aanwezigheid vandaag hier laten blijken.

Dank U wel.
